

Justitiedepartementet

ju.remissvar@regeringskansliet.se och ju.I.2@regeringskansliet.se.

Ju2023/00125

Yttrande betänkande Tryggare hem för barn (SOU 2022:71)

Inledning

Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime (nedan GAPF) tackar för möjligheten att yttra sig över betänkandet *Tryggare hem för barn* (SOU 2022:71).

GAPF är en ideell organisation som är politisk och religiös obunden som arbetar mot hedersrelaterat våld och förtryck. Organisationen grundades år 2001 och vänder sig till alla som är utsatta för eller berörs av hedersrelaterat våld och förtryck. Vi erbjuder stöd och rådgivning till hedersutsatta samt bedriver utbildande och opinionsbildande verksamhet i syfte att öka kunskapen om hedersrelaterat våld och förtryck samt skapa debatt kring hedersrelaterade frågor. GAPF har en bred erfarenhet av hedersrelaterade ärenden och stor kunskap om problematiken och mekanismerna bakom hederskulturen.

Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att flickor och kvinnor, men även pojkar och män, begränsas i sina livs- och handlingsutrymmen. De utsätts för påtryckningar och våld, både psykiskt och fysiskt våld, i syfte att tillgodose att individen följer familjen och/eller släktens eller ett större kollektivs normer och regler. Det är män som är bärare av heder och deras heder är beroende av ogifta flickors oskuld och gifta kvinnors kyskhet. För att upprätthålla dessa oskulds- och kyskhetsideal utövar familjen och/eller släkten strikt kontroll över flickor och kvinnor bland annat i form av begränsningar rörande klädval, framtida parter, rörelsefrihet, socialt umgänge, utbildning och arbete. I de fall individen gör motstånd till familjens och/eller släktens strikta regler och normer kan följderna bli allvarliga. I sin mest extrema form kan det leda till allvarlig brottslighet, inklusive mord.¹ Att leva i en hederskontext innebär således att familjens, släktens eller ett ännu större kollektivs intressen sätts framför individens intressen och rättigheter.

Nedan redovisas kortfattat GAPF:s ställningstagande till *utvalda* delar i utredningen som GAPF valt att behandla samt inställningen därtill. Vi vill även betona att våra ställningstagande utgår från behovet av att stärka skyddet för barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – både avseende hedervåldsutsatta placerade barns rätt till trygghet och stabilitet och i fråga om att stärka skyddet för hedersvåldsutsatta barn när frågan uppkommer om umgänge med en förälder som utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning.

¹ Se bl.a. prop. 2019/20:131 s. 24 och prop. 2021/22:138 s. 6 f.

Sammanfattade synpunkter

GAPF välkomnar utredningen och delar den problembild som utredningen beskriver – att det finns ett behov av att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som har upplevt våld av närstående.

GAPF ställer sig positivt till utredningens förslag att bedömningen om vad som är barnets bästa ska vara en helhetsbedömning i alla frågor rörande vårdnad, boende och umgänge. GAPF anser dock till skillnad från utredningen att det i bestämmelsen om barnets bästa (6 kap. 2 § föräldrabalken [1949:381] [FB]) ska framgå att det *ska* fästas *särskild vikt* vid risken för att barnet eller någon annan närstående utsätts för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, övergrepp eller att barnet utsätts för olovliga bortföranden eller hålls kvar eller annars far illa vid bedömningen om vad som är barnets bästa.

Mot bakgrund av att syftet med utredningens uppdrag varit att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som upplevt våld av närstående är det anmärkningsvärt att utredningen föreslår ett borttagande av den enda skrivelsen i bestämmelsen om barnets bästa som tydliggör att risken för våldsutsatthet eller att barnet på annat sätt far illa *särskilt* ska beaktas vid bedömningen om vad som är bäst för barnet (6 kap. 2 a § 2 st. första strecksatsen FB). Detta är problematiskt med bakgrund av den kritik som framförts gällande domstolens bristande resonemang kring betydelsen av våldsutsatthet i fråga om vårdnad, boende och umgänge.²

Enligt utredningens förslag ska risken för att barnet far illa endast vara *en del av* helhetsbedömningen av vad som är barnets bästa.³ Förslaget innebär således att det inte längre ska fästas särskild vikt vid risken för våldsutsatthet eller att barnet på annat sätt far illa. Vidare riskerar lagförslaget att leda till att barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck osynliggörs, om inte särskild hänsyn tas till risken för olovliga bortföranden och kvarhållanden, eftersom sådana bortföranden och kvarhållanden särskilt drabbar barn i en hederskontext.⁴

Till skillnad från utredningen anser GAPF att det ska regleras särskilda situationer när barnet som utgångspunkt inte bör ha umgänge med en förälder. I de fall barnets ena förälder berövar barnets andra förälder, syskon eller annan nära anhörig livet genom kriminell handling ska umgänge som utgångspunkt inte komma till stånd med våldsförövaren. Samma utgångspunkt bör även gälla i de fall barnet varit direkt utsatt för våld, hedersrelaterat våld och förtryck eller andra allvarliga kränkningar av en förälder.⁵

GAPF vill även betona vikten av att domstolen har kunskap om och förståelse för barns våldsutsatthet och levnadssituation i en hederskontext för att kunna göra adekvata riskbedömningar i fråga om vad som är det enskilda barnets bästa i frågor rörande vårdnad, umgänge och boende. För att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som upplevt våld av närstående är det således inte tillräckligt att Domstolsverket endast *bör överväga* behovet av att genomföra utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål.⁶ Det bör ställas krav på att Domstolsverket *ska* genomföra en sådan utbildningsinsats. GAPF anser att denna utbildningsinsats ska omfatta kunskap om och

² Se exempelvis Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Uppgifter om våld är inget undantag*.

³ SOU 2022:71 s. 312 ff.

⁴ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Bortförda barn och unga*.

⁵ För vidare resonemang se avsnitt 9.4.2 nedan.

⁶ Jmf med utredningens förslag, se SOU 2022:71 s. 327.

förståelse för barns våldsutsatthet, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, våldets konsekvenser och vilka behov ett barn kan ha efter en traumatisk upplevelse, såsom vård-, skydd- och stödinsatser. En sådan obligatorisk utbildningsinsats är särskilt angeläget för att stärka barnrättsperspektivet och inte minst för att tillgodose att adekvata riskbedömningar vidtas i fråga om vad som är barnets bästa i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Nedan redovisas GAPF:s detaljsynpunkter på utvalda delar i utredningen.

6.4.2 Återföreningsprincipen tydliggörs

GAPF saknar en diskussion och konsekvensanalys av vilka risker återföreningsprincipen innebär för barn som blivit placerade på grund av hedersrelaterat våld och förtryck. Det är av ytterst vikt att familjeåterförening inte är det överordnade målet i hedersrelaterade ärenden, utan de utsatta barnets säkerhet och välmående.⁷ Familjeåterförening kan i dessa ärenden vara direkt skadligt för barnet. Det är således av vikt att återföreningsprincipen hanteras med en stor försiktighet i hedersrelaterade ärenden samt att domstolar har kunskap och erfarenhet av hedersvåldsutsattas levnadssituation för att kunna göra korrekta riskbedömningar gällande huruvida barns återförening med föräldrahemmet är förenligt med principen om barnets bästa. Inom ramen för riskbedömningen bör bland annat dessa barns erfarenheter av långvarig våldsutsatthet beaktas.

GAPF:s farhåga är att ett tydliggörande av återföreningsprincipen riskerar att innebära en stärkt föräldrarätt i stället för ett stärkt barnrättsperspektiv för familjehemsplacerade barn som utsatts för våld eller hedersrelaterat våld och förtryck. Våra erfarenheter av de ärenden som inkommit till GAPF:s stödverksamhet är att återförening innebär stor fara för hedersvåldsutsatta barn. Detta mot bakgrund av att återförening med hedersvåldsutövande förälder/föräldrar bland annat lett till att barnet återigen utsätts för våld och förtryck av anhöriga. I andra ärenden har konsekvensen av familjeåterförening blivit att barn utsatts för olovliga bortföranden, bland annat i syfte att giftas bort. Hedersvåldsutsatta barn behöver i majoriteten av fallen bryta med familjen och släkten livet ut, vilket innebär att de är i behov av ett livslångt skydd och långvarigt stöd. Det innebär följaktligen att dessa familjehemsplacerade barn sällan kan ha umgänge eller återförenas med sina föräldrar eftersom det riskerar barnets hälsa och utveckling. Att familjeåterförening kan vara direkt skadligt för hedersutsatta barn framgår även av Jämställdhetsmyndighetens rapport *Bortförda barn och unga* som konstaterar att utlösande faktorer för bortföranden av barn bland annat är i de fall att en placering avslutats och barnet återförenas med sina föräldrar eller i samband med umgänge med barnets föräldrar.⁸

GAPF instämmer med utredningens bedömning att det enskilda barnets anknytning till familjehemmet och familjehemmets vilja och förmåga att ta över vårdnadsansvaret ska utgöra betydande faktorer vid bedömningen av om vårdnadsöverflyttning är aktuell. För att ett barn ska ha knutit ann till familjehemmet på ett sådant sätt som förutsätts krävs dock att barnet bott i familjehemmet under en tid. Majoriteten av de barn och unga som placeras på grund av att de utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är dock redan tonåringar, eller på väg in i tonåren. Det är således viktigt att inte ange någon tidsgräns för när barnet anses vara stadigvarande i familjehemmet, eftersom även dessa barn kan vara i behov av en vårdnadsöverflyttning för att få skydd från sina biologiska vårdnadshavare. GAPF vill därför betona att det inte går att utgå från att ett barn som placerats i låg ålder har ett större behov av vårdnadsöverflyttning än ett barn som placerats som

⁷ Detta betonar även Socialstyrelsen i sin rapport (2020). *Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer*, s. 8.

⁸ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Bortförda barn och unga*.

tonåring. Det bör således inte heller förutsättas att äldre barn bör varit placerat under en längre tid i familjehemmet än yngre barn för att frågan om vårdnadsöverflyttning ska vara aktuell. Barn som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck måste få förutsättningar att bearbeta sin utsatthet. De ska inte behöva känna sig oroliga för att återigen riskera att utsättas för våld av familjen, vilket är en risk i de fall familjeåterförening aktualiseras.

6.4.3 Omständigheter som redan särskilt beaktas av socialnämnden ska även beaktas av domstolen

GAPF ställer sig positivt till lagförslaget som innebär en harmonisering med bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453) gällande de omständigheter socialnämnden särskilt ska beakta i fråga om vårdnadsöverflyttning. Däremot anser GAPF att det även i denna del saknas ett resonemang kring barn som blivit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Barn som lever i en hedersmiljö lever i en enorm utsatthet som kräver lydnad och anpassning efter hedersnormerna. Dessa barn riskerar att utsättas för negativa påtryckningar från sina familje- och släktmedlemmar samt andra personer inom barnets nätverk. Hedersvåldsutsatta barn är ofta rädda för att utsättas för allvarliga repressalier från familje- och/eller släktmedlemmar i de fall barnet går emot familjen och/eller släktens vilja. Mot bakgrund av detta är det vanligt att barnet ändrar eller tar tillbaka uppgifter om våld och förtryck. Hedersvåldsutsatta barns inställning till vårdnadsöverflyttning och kontakt med föräldrar och andra personer i barnets kontaktnätverk kan således vara påverkad av den lojalitetskonflikt barnet befinner sig i gentemot föräldrar, syskon och/eller släktmedlemmar samt rädslan för det våldskapital familjen och/eller släkten sitter på.

GAPF saknar även ett resonemang kring de risker som uppstår för hedersvåldsutsatta placerade barn i de fall kontakt upprätthålls med barnets föräldrar och andra närstående, eftersom det kan innebära direkt fara och skada för barnet.⁹ Våra erfarenheter är att det inte är ovanligt att föräldrar, vars barn blivit placerade på grund av hedersrelaterat våld och förtryck, försöker övertala, locka eller pressa barnet att avslöja var barnet befinner sig eller att barnet ska avvika från placeringen, i de fall kontakt upprätthålls mellan det placerade barnet och föräldrarna. Detta gäller även i de fall umgänget sker digitalt och övervakat. Kontakt och umgänge med föräldrar kan även bidra till ökad risk att barnet förs utomlands för att exempelvis giftas bort eller utsättas för uppfostringsresor i bestraffningssyfte.¹⁰ Enligt GAPF:s mening är det viktigt att betona att det i vissa fall inte är förenligt med principen om barnets bästa att familjehemsföräldrarna förväntas ha en positiv inställning till att verka för barnets kontakt med föräldrar och anhöriga. Särskilt inte i de fall barnet motsäger sig kontakt med sin familj och andra i barnets kontaktnätverk. Detsamma gäller även i de fall barnet inte motsäger sig sådan kontakt, men där sådan kontakt med barnets föräldrar och andra anhöriga inte är förenligt med principen om barnets bästa, eftersom det kan inverka negativt på barnets rätt till trygghet och säkerhet. Det är följaktligen viktigt att domstolen har kännedom om och förståelse för hedersvåldsutsatta barns särskilda utsatthet vid bedömningen av de särskilda kriterier som ska beaktas i fråga om vårdnadsöverflyttning ska ske.

⁹ Se bl.a. Svedberg m.fl. (2013). *Familjearbete i en hederskontext*. Kvinnors nätverk.

¹⁰ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Bortförda barn och unga*.

6.4.4. Även barnets sociala situation i övrigt ska beaktas

GAPF ställer sig positivt till att även barnets sociala situation i övrigt ska beaktas vid bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska göras, såsom barnets möjlighet att umgås med vänner, inkluderat det motsatta könet, likväl som rätten att delta i olika fritidsaktiviteter. Hedersvåldsutsatta barn blir många förvägrade eller begränsade i fråga om deras rätt till utbildning, lek och fritid (se artiklarna 28 och 31 barnkonventionen). Många av de barn och unga GAPF mött inom ramen för vår stödverksamhet vittnar om att de inte fått möjlighet att själva bestämma över vilka vänner de ska umgås med eller delta i olika idrotts- eller kulturaktiviteter förrän de brutit upp med sin familj. GAPF vill således särskilt betona att det är viktigt att barns sociala situation i övrigt alltid beaktas vid bedömningen om en vårdnadsöverflyttning ska göras, eftersom familjehemmet många gånger kan vara den aktören som tillgodoser barnets rätt till fritid, lek och utbildning.

6.4.5 En helhetsbedömning ska alltid göras

GAPF tillstyrker utredningens förslag att en helhetsbedömning alltid ska göras vid domstolens prövning av om en vårdnadsöverflyttning ska göras. Samtidigt menar GAPF att det saknas ett resonemang kring våldsutsatta och hedersvåldsutsatta barn. Mot bakgrund av att syftet med utredningens uppdrag är att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som upplevt våld av närstående är det anmärkningsvärt att utredningen inte föreslår att våldsutsatthet och hedersrelaterat våld *särskilt* ska beaktas i helhetsbedömningen om vad som är barnets bästa – inte minst mot bakgrund av den kritik som framförts gällande domstolens bristande resonemang kring betydelsen av våldsutsatthet i fråga om vårdnad, boende och umgänge.

6.4.6 Stödet till barn, särskilt förordnade vårdnadshavare och föräldrar efter en vårdnadsöverflyttning ska stärkas

GAPF instämmer med utredningens bedömning att det ska finnas en möjlighet för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering att fortsätta bevilja insatser till barnet även efter att en vårdnadsöverflyttning ägt rum. Hedersvåldsutsatta barn behöver i de flesta fallen bryta med familjen och släkten livet ut. Det innebär att de är i behov av ett livslångt skydd och långvarigt stöd för att bearbeta det våld de utsatts för och sorgen över att tvingas lämna sin familj. För att fler familjehem ska känna sig trygga med en vårdnadsöverflyttning är det viktigt att familjehemmet känner att förutsättningarna att få stöd ska finnas kvar vid en vårdnadsöverflytt. Det är således viktigt att stärka barnets och de särskilt förordnade vårdnadshavarnas möjligheter till beviljade stödinsatser.

7.3.1 Mål om vårdnadsöverflyttning ska inte flyttas till allmän förvaltningsdomstol

Utifrån barnrättsperspektivet anser GAPF att det finns omständigheter som talar för att prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning bör flyttas till allmän förvaltningsdomstol. GAPF delar den problembeskrivningen socialtjänsterna lyfter i utredningen avseende att allmänna domstolar brister i sitt barnperspektiv.¹¹ Våra erfarenheter är att de allmänna förvaltningsdomstolarna har större kunskap om och förståelse för våldsutsatthet och hedersrelaterat våld och förtryck än de allmänna domstolarna. Oavsett i vilket

¹¹ Jmf med SOU 2022:71 s. 189.

domstolsslag en fråga som rör ett barn prövas är det dock av största vikt att den aktuella domstolen har gedigen kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och barns särskilda utsatthet i en hederskontext.¹²

7.3.3 Barn och vårdnadshavare ska ha rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning

GAPF instämmer med utredningens förslag och vill särskilt betona vikten av att barn får tillgång till ett biträde som endast företräder barnet. Detta är särskilt angeläget mot bakgrund av de lojalitetskonflikter hedersvåldsutsatta barn kan befinna sig i och utsättas för. Det är således viktigt att barnet får tillgång till ett biträde som enbart företräder barnets intressen. Detta biträde bör även ha gedigen kunskap och förståelse för barns särskilda utsatthet i en hederskontext.

7.3.8 Ett offentligt biträde för ett barn ska vara barnets språkrör och ge barnet stöd och hjälp i processen

GAPF instämmer med utredningens förslag. GAPF vill särskilt betona vikten av att detta offentliga biträde får tillåtelse att samtala med barnet utan vårdnadshavares samtycke och utan att vårdnadshavare är närvarande. Det är som utredningen påpekar av största vikt att biträdes arbete inte begränsas av vårdnadshavare, särskilt mot bakgrund av att vårdnadshavare annars har möjlighet att utöva påtryckningar mot barnet.

7.3.9 Särskilda lämplighetskrav ska ställas på ett offentligt biträde för ett barn

GAPF instämmer med utredningens förslag att det ska ställas särskilda lämplighetskrav på den som förordnas som offentligt biträde för ett barn vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning. I det fall det offentliga biträdet företräder ett hedersvåldsutsatt barn som är placerad bör det även ställas krav på att biträdet har gedigen kunskap om och erfarenhet av hedersrelaterade ärenden. Hedersrelaterat våld och förtryck är komplext. De lojalitetskonflikter hedersvåldsutsatta placerade barn känner skiljer sig från andra placerade barn, eftersom dessa barn både kan hamna i lojalitetskonflikt med sin kärnfamilj och släktingar, men även andra personer tillhörande ett större kollektiv som upprätthåller hedersrelaterade normer och värderingar. Dessa barn bär på en enorm skuld och skam och utsätts för påtryckningar från familje- och släktmedlemmar och/eller ett större kollektiv. Det leder till att dessa barn i mycket stor utsträckning tar tillbaka sina uppgifter om våldsutsatthet och förtryck. Det är följaktligen viktigt att det offentliga biträdet har förståelse för dessa barns utsatthet för att kunna ta ställning till vad som är barnets bästa i fråga om vårdnadsöverflyttning.

9.4.2 Utgångspunkten för umgänge ska fortsatt vara barnets bästa

GAPF instämmer inte med utredningens bedömning – att det i lag *inte* ska regleras särskilda situationer när barnet som utgångspunkt inte bör ha rätt till umgänge med en förälder. GAPF anser att i det fall barnets ena förälder berövar barnets andra förälder, syskon eller annan nära anhörig livet genom kriminell handling ska umgänge som utgångspunkt inte komma till stånd med våldsförövaren. Samma utgångspunkt bör även gälla i det fall barnet varit direkt utsatt för våld, hedersrelaterat våld och förtryck eller andra allvarliga kränkningar av en förälder - barn ska inte ha umgänge med våldsamma föräldrar.

¹² Se nedan i avsnitt 9.4.5 avseende GAPF:s ställningstagande rörande att det bör ställas krav på att Domstolsverket ska genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål.

Barn far illa både av att själv utsättas för våld och av att behöva bevittna eller uppleva våld eller andra brottsliga handlingar.¹³ Om en förälder dödat barnets andra förälder eller någon annan närstående till barnet, exempelvis ett syskon, är våldsförövande förälder diskvalificerad som umgängesförälder. Ett sådant umgänge har negativa konsekvenser för barnets möjligheter att läka efter traumat. Detta har även lyfts fram av de vuxna, som intervjuats inom ramen för utredningen, som under sin uppväxt tvingats till umgänge med den förälder som dödat barnets andra förälder. Som utredningen själv framhåller visar forskningen på att barn som upplevt att en förälder mördats av den andra föräldern drabbas mycket hårt av detta. Dessa barn har en högre risk att drabbas av psykisk ohälsa, självskadebeteenden och missbruk och är i ett stort behov av adekvat behandling och möjlighet till återanpassning efter det trauma de varit med om.¹⁴ I dessa situationer kan det följaktligen inte anses vara förenligt med principen om barnets bästa att umgänge ska komma till stånd med våldsförövaren, vilket även bör regleras i lagtext.

9.4.3 Riktlinjerna för bedömningen av barnets bästa ska omformuleras

GAPF instämmer med utredningens resonemang kring att samtliga omständigheter som är aktuella för det enskilda barnet ska beaktas vid bedömningen om vad som är barnets bästa i alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. GAPF ställer sig även positivt till att skrivelsen om att det ska fästas särskilt avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna tas bort i bestämmelsen om barnets bästa (6 kap. 2 a § 2 st. andra strecksatsen FB), eftersom kontaktpincipen beaktats i för stor utsträckning i relation till risken för att barnet far illa.

Däremot anser GAPF att det inte är förenligt med syftet med utredningen – att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemplacerade barn och barn som har upplevt våld av närstående – att ta bort den enda skrivelsen i bestämmelsen om barnets bästa som tydliggör att *särskild* vikt ska fästas vid risken för att ”barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa” vid bedömningen om vad som är barnets bästa (6 kap. 2 a § 2 st. första strecksatsen FB). Detta är särskilt problematiskt mot bakgrund av den kritik som framförts gällande domstolens bristande resonemang kring betydelsen av våldutsatthet i fråga om vårdnad, boende och umgänge. Ett borttagande av nämnda strecksats riskerar således att leda till att barn som utsatts för våld eller hedersrelaterat våld och förtryck får ett sämre skydd i mål rörande vårdnad, boende och umgänge.

Till skillnad från utredningen anser GAPF att det finns risk att barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck särskilt kommer att drabbas i de fall nuvarande skrivelse tas bort gällande att det i bedömningen av vad som är bäst för barnet särskilt ska fästas vikt vid risken för olovliga bortföranden och kvarhållanden, eftersom den vanligast riskfaktorn för bortföranden är förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁵

Enligt GAPF:s mening är det inte tillräckligt att det i förarbetena till de förslagna lagändringarna framgår att nämnda risker fortsattvis ska beaktas vid bedömningen av vad som är barnets bästa i fråga om vårdnad, boende och umgänge. Särskilt mot bakgrund av domstolar sällan väger in uppgifter om hedersrelaterat våld och förtryck vid beslut om vårdnad, boende eller umgänge, vilket bland annat framgår av Jämställdhetsmyndighetens *Uppgifter om våld är inget undantag*. I denna rapport konstaterar

¹³ Jmf lagstiftningen om barnfridsbrott (4 kap. 3 § brottsbalken [1962:700]) som trädde i kraft 1 juli 2021, se prop. 2020/21:170.

¹⁴ Lysell m.fl. (2016). *Killing the Mother of Ones Child – Psychiatric Risk Factors Among Male Perpetrators and Offspring Health Consequences*.

¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Bortförda barn och unga*.

Jämställdhetsmyndigheten att riskbedömningar och barnperspektivet inte sällan brister i fråga om mål om vårdnad, boende och umgänge. Vidare konstateras det i rapporten att domstolarna behöver få mer kunskap om olika former av våld, både i fråga om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, vad konsekvenserna av våldsutsatthet innebär för den utsatta samt vilka konsekvenser beslut om vårdnad, boende eller umgänge kan få för ett våldsutsatt barn.¹⁶ I syfte att stärka barnrättsperspektivet anser GAPF att det i lagtext ska framgå att det i bedömningen om vad som är barnets bästa ska fästas *särskild vikt* vid risken för att barnet eller någon annan närstående utsätts för våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, eller övergrepp eller att barnet utsätts för olovliga bortföranden eller hålls kvar eller annars far illa.

9.4.4 Riskbedömningen – en del av helhetsbedömningen

Av utredningens förslag framkommer att risken för att barn far illa ska vara *en del av* en helhetsbedömning av vad som är barnets bästa. Detta skiljer sig från nuvarande lydelse i bestämmelsen om barnets bästa (6 kap. 2 a § FB) som betonar att det ”vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende *särskilt vid* risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.” Detta är som nämnts problematiskt mot bakgrund av att domstolar idag, utifrån nuvarande reglering, i för låg utsträckning väger in uppgifter om våld och hedersrelaterat våld och förtryck i mål om vårdnad, boende och umgänge.¹⁷ Det finns således en uppenbar risk att våldsutsatta och hedersvåldsutsatta barn kommer att bortses i än högre grad i dessa mål i det fall risken för att barnet far illa endast ska vara *en del av* helhetsbedömningen i fråga om vad som är barnets bästa.

Barns vilja som en del av riskbedömningen

GAPF instämmer med utredningens resonemang. GAPF vill dock återigen framhålla att barn som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck ofta känner stora lojalitetskonflikter gentemot familj- och släktmedlemmar samt andra personer inom barnets nätverk som är bärare av hedersnormer. Detta kan påverka vad barnet ger uttryck för i fråga om inställning och vilja till umgänge med våldsutövande förälder. Barnet kan exempelvis ha blivit utsatt för påtryckningar, psykiska påfrestningar och hot om repressalier riktat mot sig själv eller någon annan närstående. I hedersmiljön kan både föräldrar, syskon, släktingar och andra anhöriga till barnet utsätta barnet för utpressning, påtryckningar, hot om våld och tvång. Dessa riskfaktorer bör beaktas vid bedömningen av barns möjligheter att uttrycka sin vilja som en del i riskbedömningen. GAPF:s erfarenheter är att barn som vuxit upp i en hederskontext har svårare att säga nej till umgänge, bland annat på grund av rädslan att då själv utsättas för våld eller andra övergrepp eller att ett syskon kommer att fara illa. GAPF har även erfarenheter av flertalet ärenden där barnet tydligt uttryckt att han eller hon inte vill ha umgänge med den hedersförtryckande föräldern, men där domstolen trots detta gjort riskbedömningen att umgänge ska ske.

Att barn tvingas till umgänge med våldsamma förälder, ofta mot barnets uttryckliga vilja, framgår även av Unizons rapport *Umgänge – för barnets bästa?* Av denna rapport som baseras på en enkätundersökning bland vuxna, som haft umgänge med sin eller närståendes förövare som barn, framkommer att barns röster inte blivit tagna på allvar och att de sällan tillmäts betydelse i fråga om mål om umgänge med en våldsam förälder. Detta gäller även i de fall föräldern blivit dömd för våld mot barnet eller närstående.¹⁸

Barn är idag de enda brottsoffren som tvingas till umgänge med sin våldsförövare. Detta trots att Sverige har en skyldighet att vidta *alla* lämpliga lagstiftningsåtgärder för att skydda barn från bland annat fysisk och

¹⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Uppgifter om våld är inget undantag*.

¹⁷ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Uppgifter om våld är inget undantag*.

¹⁸ Unizon (2022). *Umgänge – för barnets bästa?*

psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling (artikel 19 barnkonventionen). Vid en helhetsbedömning av vad som är barnets bästa bör avsevärd vikt fästas vid barnets uttryckliga inställning till umgänge. Även i de fall barnet medger sin vilja till umgänge måste en riskbedömning göras utifrån att barnet eller någon närstående utsätts för våld eller hedersrelaterat våld och förtryck eller att barnet på annat sätt skulle ta skada av sådant umgänge. En sådan riskbedömningen är viktig och avgörande för att stärka skyddet för våldsutsatta och hedersvåldsutsatta barn – inte minst mot bakgrund av att dessa barns inställning till umgänge kan vara påverkad av barnets rädsla för att själv utsättas för, eller att någon annan närstående utsätts för, allvarliga repressalier.

Riskbedömning när barnet befinner sig på skyddat boende

GAPF delar samma problembild som utredningen framhåller gällande de risker som kan uppstå vid umgänge för barn som bor på skyddade boenden och/eller som har skyddade personuppgifter. I dessa fall kan det vara direkt skadligt att besluta om umgänge med den våldsutövande föräldern, bland annat då det riskerar att röja det skydd som samhället erbjudit den utsatta parten. Ett sådant umgänge riskerar även att innebära svåra psykiska påfrestningar för barnet, eftersom det är vanligt förekommande att den våldsförövande föräldern utövar påtryckningar mot barnet. I det fall barnet lever på skyddat boende med ena föräldern på grund av att den andre föräldern utövat våld eller hedersrelaterat våld och förtryck är det som utgångspunkt *inte* lämpligt att barnet har umgänge med den våldsutövande föräldern. Mot bakgrund av dessa risker är det även viktigt att det fattas skyndsamma interimistiska beslut rörande vårdnad, boende och umgänge.

Riskbedömningen när det framkommer uppgifter om hedersrelaterat våld och förtryck

GAPF ställer sig positivt till att utredningen lyfter fram barns särskilda utsatthet i en hedersmiljö och vikten av att domstolen i sin riskbedömning i mål om vårdnad, boende eller umgänge, bedömer våldet och förtrycket i en hederskontext i stället för att enbart lyfta enskilda händelser. Diskussionen kring barns särskilda utsatthet i en hederskontext bör dock som nämnts synliggöras i alla delar i utredningen rörande frågan om barnets bästa.

GAPF saknar dock en skrivelse om pojkars utsatthet i en hedersmiljö. Även pojkar och unga män begränsas av hedersnormer och kan utsättas för hot, våld, begränsningar och kontroll av familje- och släktmedlemmar samt andra personer inom barnets kontaktnätverk som är bärare av hedersnormer. Pojkar och unga män förväntas också i stor utsträckning att övervaka och kontrollera kvinnliga släktmedlemmar, såsom systrar, kusiner och sina egna mammor.¹⁹ Pojkar kan även känna en stark lojalitet med en förälder och kan således ge uttryck för att han vill ha umgänge med en våldsutövande förälder eller syskon som pojken inte längre är boende med. Denna lojalitet gentemot våldsutövande förälder, vilket oftast är pappan, kan innebära att pojken förväntas övervaka sina syskon och mamma för att sedan rapportera vad han ser till pappan vid umgänge. GAPF har varit involverad i ärenden där pojkar fått i uppgift att fortsattvis kontrollera och bevaka sina kvinnliga släktmedlemmar efter det att de blivit placerade med sin mamma och syskon på skyddat boende eller hemlig ort. Denna form av kontroll utövas för att säkerställa att mamman och systrarna efterlever hederskulturens normer och värderingar. Ett umgänge med våldförövande förälder behöver såldes inte nödvändigtvis innebära att pojken utsätts för våld, däremot kan pojken fara illa på annat sätt då pappan vid umgänge kan utsätta pojken för påtryckningar att fortsätta kontrollera och begränsa kvinnliga familje- och släktmedlemmar. Det är således viktigt att i riskbedömningen beakta pojkars utsatthet i en hederskontext som också kan fara illa av umgänge med våldsutövande förälder.

¹⁹ Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). *Mäns heder: att vara både offer och förövare*. Studentlitteratur.

9.4.5 Utbildningsinsatser

GAPF anser till skillnad från utredningen att Domstolsverket *ska* genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål. För att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som upplevt våld av närstående är det således inte tillräckligt, som utredningen föreslår, att domstolsverket endast *bör överväga* behovet av att genomföra utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål.²⁰ Denna utbildningsinsats ska fokusera på den riskbedömning som ska göras i ärenden där det framkommit uppgifter om våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, eller andra omständigheter som kan innebära att barnet farit illa eller riskerar att fara illa. I ärenden som rör barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck krävs det särskild förståelse för hur det hedersrelaterade våldet och förtrycket tar sig till uttryck och hur det påverkar barnet för att kunna göra adekvata riskbedömningar. GAPF vill därför särskilt betona att utbildningsinsatsen ska omfatta kompetenshöjande insatser vad gäller kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, såsom att det kan vara flera familjemedlemmar och släktingar som utövar våldet, samt vilka lång- och kortsiktiga konsekvenser det kan innebära för barnet. En sådan utbildningsinsats riktad mot domstolar är särskilt viktigt för att stärka barnrättsperspektivet, inte minst mot bakgrund av Jämställdhetsmyndighetens kartläggning *Uppgifter om våld är inget undantag* som vittnar om att domstolarna brister i att väga in uppgifter om våld och hedersrelaterat våld och förtryck i mål om vårdnad, boende och umgänge. I denna rapport konstaterar även Jämställdhetsmyndigheten att domstolarna behöver få ökad kunskap om olika former av våld, både i fråga om våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Vidare konstaterar myndigheten att domstolarna vid beslut om vårdnad, boende och umgänge behöver ta i beaktande vad konsekvenserna av våldutsatthet innebär för våldutsatta, det enskilda barnet som upplevt våld samt vilka konsekvenser beslut om vårdnad, boende eller umgänge kan få för det enskilda barnet.²¹

Ärendets beredning

Karin Gyllander

Jurist

Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime

Sara Mohammad

Ordförande och verksamhetschef

Riksorganisationen GAPF – Glöm Aldrig Pela och Fadime

²⁰ Jmf SOU 2022:71 s. 327.

²¹ Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Uppgifter om våld är inget undantag*.